

УДК 378.091.2:796]:027.7.081

Ірина Свістельник,
кандидат наук із фізичного виховання і спорту,
доцент, директор бібліотеки Львівського державного
університету фізичної культури

Адаптація бібліотек ВНЗ фізичного виховання і спорту до сучасних вимог інформаційного забезпечення навчально-освітнього процесу

Окреслено роль бібліотек ВНЗ фізичного виховання і спорту в інформаційному забезпеченні навчально-освітнього процесу, а також проблеми, які стояли на перешкоді їх ефективної діяльності. Проаналізовано веб-сторінки галузевих бібліотек щодо змісту цифрового контенту й упровадження інноваційних форм послуг відповідно до сучасних вимог.

Ключові слова: ВНЗ фізичного виховання і спорту, бібліотеки, інформаційне забезпечення, навчально-освітній процес.

Актуальність теми. У системі вищої освіти України важливе місце належить галузі фізичного виховання та спорту. Саме фахівці цієї сфери забезпечують гармонійний розвиток особистості, несуть відповідальність за збереження та зміцнення здоров'я нації, розвиток спорту, рекреації, туризму та фізичної реабілітації [1]. Освітній процес та тренувальна діяльність потребують своєчасної інформації для наукових студій з обраного виду спорту, упровадження отриманих результатів у загальноосвітній науково-комунікаційній обіг і їх практичного застосування.

Ефективність інформаційного забезпечення залежить від того, наскільки повно та оперативно задовольняються потреби аудиторії, яка користується послугами бібліотек — найважливіших структурних підрозділів вищої школи. Нині їх робота постійно коригується відповідно до вимог часу, поглиблюються інформаційні та освітні функції, відбувається еволюція від книгозховищ до електронних центрів зберігання інформації, зорієнтованих на забезпечення потреб студентів, магістрів, аспірантів, викладачів фізичного виховання, тренерів на різних етапах пізнавальної діяльності: навчальному, науковому, самоосвітньому [2].

Мета дослідження полягає в аналізі діяльності бібліотек ВНЗ фізичного виховання і спорту України та їх адаптації до сучасного інформаційного забезпечення навчально-освітнього процесу.

Друга половина ХХ століття позначилася сплеском інтересу до інформації. Це спонукало до вивчення проблеми інформаційного обслуговування в галузі фізичної культури і спорту. Потреба в наукових дослідженнях щодо закономірностей розвитку інформаційних процесів та запитів профільних фахівців була надзвичайно актуальною. Науковці аналізували сутність спортивних матеріалів із позицій математичної теорії інформації, педагогіки та соціальної психології; обсяги інформаційних дефініцій у сфері фізичної культури та спорту; зміст науково-технічної інформації як важливого чинника подальшого розвитку галузі; окремі питання організації довідково-інформаційного фонду бібліотек, їх комплектування; видання, отримані завдяки аналітико-синтетичній обробці; засоби доведення відомостей до користувачів.

Поштовхом до вивчення різних аспектів галузевої інформації став наказ Спорткомітету СРСР від 1979 року, згідно з яким на Всесоюзний науково-дослідний інститут

фізичної культури (ВНДІФК) покладено завдання зі створення єдиної системи спортивної наукової інформації для її координації та взаємодії у вирішенні специфічних завдань та проблем з організації та розвитку фізкультурного руху [3].

Отже, на початку 80-х років минулого століття починає активно формуватися система наукової інформації у галузі фізичної культури та спорту. Визначено стратегії науково-дослідної роботи, виокремлено найактуальніші наукові теми та перспективні розробки. Уперше розглянуто проблему забезпечення фаховими матеріалами та проект створення системи науково-технічної інформації з фізичної культури і спорту (СНТІ-ФіС). Комплексний аналіз стану справ виявив, що в державі не було центрального галузевого органу, який би здійснював функції її накопичення, опрацювання, систематизації, збереження та розповсюдження; бракувало систематичного інформаційного забезпечення учених, фахівців усіх категорій і рівнів у режимі вибіркового поширення даних та диференційованого їх надання; не створено систему аналітико-синтетичної обробки поточної та ретроспективної інформації (систематизації); не здійснювався інформаційний супровід науково-дослідної діяльності; не приділено увагу вивченню впливу інформаційних джерел на фахівців спорту; потрібен був зворотний зв'язок між виробниками інформації та її користувачами тощо. Шляхи використання даних та власне їхні джерела перебували поза полем досліджень, як й інформаційні запити тренерів та науковців, кількісні показники ефективності їх забезпечення, форми, методи, канали отримання матеріалів, оцінка інформативності галузевих джерел з точки зору актуальності, доступності та новизни. Інформаційні служби галузі фізичної культури і спорту, науково-дослідні інститути, бібліотеки профільних ВНЗ, наукові лабораторії, методичні кабінети не спроможні були комплексно вирішувати актуальні завдання наукового інформування, що призвело до браку джерел з медико-біологічних, педагогічних та психологічних питань [4].

Відповідно, президія Наукової ради Спорткомітету СРСР розглянула проект створення СНТІ-ФіС і ухвалила рішення, згідно з яким інформаційне забезпечення визнано одним із головних завдань підвищення рівня розвитку фізичної культури та спорту. Передбачалося, що ця система матиме всесоюзний та регіонально-республіканські інформаційні органи, які функціонуватимуть у науково-дослідних

інститутах і ВНЗ фізкультурного профілю. СНТІ мала працювати у двох напрямках: виявлення запитів фахівців і розвиток інформаційної бази через збільшення каналів передачі даних, видів джерел та обсягу коштів на їх придбання для бібліотек галузевих ВНЗ. Найбільшої уваги потребувала проблема організації інформації, а також технічний бік її опрацювання.

Водночас потрібно було створити єдину автоматизовану галузеву систему інформування. Для цього при науковій бібліотеці ВНДІФК започатковано центральну галузеву службу інформації з фізичної культури і спорту, фахівці якої аналізували та опрацьовували матеріали профільних вітчизняних і зарубіжних джерел, каталоги та інші відомості зі спортивних видань, оприлюднювали матеріали відділу зарубіжного спорту (булетені з методичного та наукового забезпечення фізичної культури і спорту тощо). Згодом спеціалісти служби вдалися до випуску оглядових матеріалів та експрес-інформації про підготовку до змагань вітчизняних і зарубіжних спортсменів, а відтак розширили зміст науково-технічного реферативного збірника (додали нові серії щодо масових форм та організації фізичної культури, підготовки кадрів, теорії фізичної культури та спорту, теоретико-методичних основ різних видів спорту). Джерельною базою цих видань слугували вітчизняна література та неопубліковані матеріали, які готували у спортивних організаціях та редакціях. Користувачами центральної галузевої служби інформації з фізичної культури та спорту були представники спортивних організацій та комітетів союзних республік, навчальних і науково-дослідних інститутів фізичної культури, ДЮСШ, шкіл вищої спортивної майстерності, баз олімпійської підготовки, редакції спортивних газет та журналів. З часом потрібно було удосконалити форми обслуговування: сформувати списки абонентів, згрупувати за індивідуальними запитами (у режимі вибіркового поширення даних) та надавати відомості за допомогою автоматизованої інформаційно-пошукової системи, яка мала складатися з окремих підсистем — зарубіжні джерела, галузева та міжгалузева інформація. Завдання кожної з них — створення і накопичення централізованого галузевого автоматизованого банку даних реферативної та анотованої інформації (АБД), формування єдиного централізовано-децентралізованого галузевого фонду першоджерел, а також оперативне (з використанням ЕОМ) обслуговування фахівців незалежно від їх відомчого підпорядкування. Автоматизовану інформаційно-пошукову систему мали розробити у бібліотеці ВНДІФК разом із Всесоюзним науково-дослідним проектним інститутом "Спорт" із застосуванням електронно-обчислювальної техніки. Подальший розвиток системи передбачав залучення до роботи бібліотек ВНЗ фізичного виховання і спорту для розширення інформаційного забезпечення, охоплення якомога більшої кількості ресурсів та користувачів.

Початок 90-х років минулого століття кардинально змінив ситуацію в діяльності цих книгозбірень. Відбулися незворотні зміни організаційного характеру: сформовану за радянських часів державну мережу книговидання та книгорозповсюдження галузевих інформаційних джерел було ліквідовано; найбільше спеціалізоване видавництво "Фізкультура и спорт", яке мало монополію на випуск профільної літератури, працювало лише в Російській Федерації. Виникли серйозні проблеми із забезпеченням галузевою інформацією, розповсюдженням джерел спортивної тематики. З розпадом СРСР суттєво скоротилися наукові контакти, обмін досвідом між фахівцями колишніх республік. Спеціалісти залишилися без засобів комунікації, студенти — без підручників, аспіранти — без академічних

видань, бібліотеки — без виваженого, планового, всебічного комплектування необхідною літературою та галузевою періодикою. Окрім недофінансування, негативний вплив на розвиток спортивної освіти мали постійні зміни у структурі керівних органів, брак програми розвитку фізичної культури і спорту, суттєві обмеження, у тому числі й фінансові, щодо наукових досліджень. Через зміну суспільної формації на перешкоді модернізації інформаційного забезпечення у бібліотеках ВНЗ фізичного виховання і спорту стали також недостатня поінформованість між закладами цієї сфери, ізольована діяльність, відсутність співпраці у створенні єдиної інформаційної системи, книгообміну, адаптації даних до запитів навчально-освітнього, тренувального процесів, спільної стратегії у формуванні інформаційно-технологічної інфраструктури.

Долаючи кризовий стан, враховуючи високі вимоги до підготовки фахівців, потребу у зміні інформаційної політики, бібліотеки ВНЗ фізичного виховання і спорту, відповідно до тенденцій розвитку галузі, виявили ініціативу щодо піднесення рівня забезпечення навчально-освітнього процесу через переосмислення концепції роботи та створення нової парадигми інформаційного забезпечення, в якій провідну роль відігравали новітні технології.

XXI століття також внесло істотні корективи в діяльність книгозбірень. Проблеми технічної модернізації діяльності, а саме брак комп'ютерів, ліцензованого програмного забезпечення, доступу до мережі Інтернет, чинили перешкоди на шляху вдосконалення послуг відповідно до вимог часу. Корпоративна інформаційна діяльність як інноваційний напрям спільної роботи не отримала подальшого розвитку. Жоден із ВНЗ фізичного виховання і спорту на той час не мав електронних ресурсів через об'єктивні причини. Для вирішення проблем слід було визначити стратегію об'єднання зусиль профільних бібліотек у розробленні корпоративної галузевої інформаційної системи, яка, на жаль, так і не була сформована, хоча з 2005 року такі служби активно створювали інші галузеві вищі, зокрема медицини, сільського господарства тощо. У сфері фізичної культури і спорту, попри багатолітню історію, не було досягнуто високого рівня інформаційного забезпечення і не сформовано належної системи галузевої інформації, процеси організації та упровадження якої перебували лише на етапі теоретичного обговорення та не мали практичного втілення.

Початок 2007 року став точкою відліку створення електронних бібліотек. Ініціаторами були Харківська державна академія фізичної культури (ХДАФК) [5] та Львівський державний університет фізичної культури (ЛДУФК), бібліотека якого запропонувала, окрім традиційних карткових, електронні картотеки, зокрема фахових збірників наукових праць, періодики та публікацій професорсько-викладацького складу [6].

Із 2009 року бібліотеки Національного університету фізичного виховання і спорту України (НУФВіСУ) та ЛДУФК уперше на власних веб-сторінках презентували електронні каталоги, доступні в режимі он-лайн.

2015 року фахівці книгозбірні НУФВіСУ запропонували новий сервіс — інформаційний центр "Електронна бібліотека". Відтепер із його допомогою можна отримати безкоштовний доступ до мережі Інтернет, скористатися онлайн-каталогами та картотеками, знайти повні тексти документів тощо [7].

Бібліотека ЛДУФК обрала інший шлях надання сучасних інформаційних послуг: приєдналася до руху за вільний доступ до наукової інформації і, окрім цифрового каталогу, з 2013 року формує електронний репозитарій, що містить журнальні статті, тези доповідей, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, науково-дослідні та

навчально-методичні матеріали, посібники та монографії. Для швидкого пошуку на сайті репозитарія є рубрика "Бібліографічні видання", завдяки якій студенти, магістранти, аспіранти, професорсько-викладацький склад отримують структуровані відомості за напрямками підготовки чи навчальними дисциплінами. Спеціалісти установи також пропонують послуги віртуальної бібліографічної довідки та електронної доставки документів.

Інші книгозбірні ВНЗ фізичного виховання і спорту — бібліотека Харківської державної академії фізичної культури, Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту [9] — за минулі роки практично не змінили інформаційну політику і на веб-сторінках досі уміщують відомості про структуру книгозбірні, її історію, матеріально-технічну базу та культурно-просвітницьку роботу. Даних про відкритий доступ до електронних джерел інформації заклади не надають.

Отже, адаптація бібліотек ВНЗ фізичного виховання і спорту до сучасних вимог відбувається надто повільно. Незважаючи на те, що установи належать до єдиної галузі — фізичної культури і спорту, мають фактично однаковий книжковий (галузевий) фонд, фундаментально сформований ще за радянських часів, комплектують сучасні колекції з книг та брошур професорсько-викладацького складу, володіють значними обсягами інформації, яку слід опрацьовувати в чітко визначені терміни, — не поспішають здійснювати інноваційну роботу, переосмислювати функції, шукати шляхи отримання нових інформаційних можливостей та вчасно реагувати на виклики сьогодення. Відповідно, такий підхід гальмує трансформацію практично усіх напрямів їхньої діяльності.

Зважаючи на те, що Україна рухається до європейського освітнього простору, стрімко розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, які сприяють появі відповідних форм забезпечення навчально-освітнього процесу, бібліотеки ВНЗ фізичного виховання і спорту мають кардинально змінити вектор діяльності й упроваджувати якісно нові послуги з використанням інтернет-технологій, адже специфіка навчання у галузевих закладах суттєво відрізняється. Навчально-виховний процес поєднаний із заняттями спортом, а отже, під час підготовки спортсмена потрібно враховувати його фізичний рівень, функціональний стан, особливості психіки, параметри змагальної діяльності тощо, а також професіоналізм (знання, уміння, навички роботи у медичних закладах) спеціалістів із фізичної реабілітації; взаємопов'язаними є спортивна майстерність майбутніх педагогів-тренерів та фахова мобільність вчителів фізичного виховання. У цих умовах традиційний пошук інформації за посередництва бібліотеки суттєво поступається комп'ютерному, якому надають перевагу студенти, магістранти, молоді дослідники та викладачі. Використання друкованих каталогів має певні недоліки, зокрема зайві часові витрати та брак практичних навичок роботи з картотеками. Пошук за допомогою цифрових ресурсів дає змогу отримати інформацію з сайтів вищих навчальних закладів різних країн безперешкодно, в режимі он-лайн (лекції, конференції, відеотрансляції, семінари, тренінги, презентації), одразу і посторінково, з можливістю одночасного читання, збереження чи копіювання. Отже, бібліотекам ВНЗ фізичного виховання і спорту, враховуючи сучасні тенденції інформаційного розвитку та вимоги до навчально-освітнього середовища, слід формувати, систематизувати та надавати студентам, магістрантам, професорсько-викладацькому складу актуальну, достовірну, професійно-структуровану, чітко організовану інформацію; створювати бази та банки даних; забезпечувати доступ до електронних джерел, які мають бути максимально доступними кінцевому користувачеві.

Висновки. Реформування системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів торкається усіх боків діяльності будь-якої вищої школи, зокрема й їхніх бібліотек, оскільки вони є підсистемами вишів, суб'єктом навчання. Книгозбірні ВНЗ фізичного виховання і спорту є основними агрегаторами галузевої інформації, завдяки їхній діяльності має бути сформований спортивний інформаційний простір України. Установи повинні стрімко та компетентно реагувати на потреби сьогодення, долучатися до інноваційних процесів у вищій освіті, пропонувати найзручніші та найефективніші інформаційні продукти та послуги. Робота сучасних профільних бібліотек має постійно удосконалюватися і модернізуватися, її інертність свідчить про брак мотивації та усвідомленого бачення бібліотечної професії в системі новітнього освітнього поступу. Книгозбірні сфери фізичної культури і спорту не повинні перебувати осторонь основних завдань відповідних ВНЗ на шляху до інтеграції системи галузевої освіти в європейський простір, а отже мають пропонувати сучасну комунікативну взаємодію, виявляти ініціативу щодо організації нових послуг та форм роботи.

Список використаної літератури

1. Вацеба О. М. З історії розвитку вищої фізкультурної освіти в Україні / Вацеба О. М., Куденко О. В. // Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. — Чернігів, 2006. — Вип. 35. — С. 4—6.
2. Соколова І. Упровадження інформаційних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів / Ірина Соколова, Світлана Грузнова // Імідж сучасного педагога. — 2013. — № 6 (135). — С. 24—25.
3. О работе Научного совета Спорткомитета СССР // Научно-спортивный вестник. — 1979. — № 1. — С. 36.
4. Свістельник І. Р. Вища фізкультурна освіта та її інформаційне забезпечення: 80-ті роки ХХ століття (повідомлення перше) / Свістельник І. Р. // Теорія та методика фізичного виховання. — 2010. — № 1. — С. 7—10.
5. Бібліотека Харківської академії фізичної культури. — Режим доступу: <http://hdafk.kharkov.ua/ua/struktura-akademiji/biblioteka> (дата перегляду: 24.03.2015). — Назва з екрана.
6. Свістельник І. Р. Новітні технології у структурі інформаційно-забезпечення фізкультурної освіти / І. Р. Свістельник // Теорія та методика фізичного виховання. — 2006. — № 1. — С. 29—31.
7. Бібліотека Національного університету фізичного виховання і спорту України. — Режим доступу: <http://www.uni-sport.edu.ua/struktura-universitetu/biblioteka.html> (дата перегляду: 24.03.2015). — Назва з екрана.
8. Електронний репозитарій Львівського державного університету фізичної культури. — Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/> (дата перегляду: 24.03.2015). — Назва з екрана.
9. Бібліотека Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту. — Режим доступу: <http://www.dinfiz.com.ua/resbibliot/> (дата перегляду: 24.03.2015). — Назва з екрана.

Обозначена роль библиотек высших учебных заведений физического воспитания и спорта в информационном обеспечении учебного процесса. Раскрыты проблемы, стоявшие на пути их эффективной деятельности. Проанализированы веб-страницы отраслевых библиотек относительно содержания цифрового контента и предоставления инновационных видов услуг в соответствии с современными требованиями.

The role of libraries of higher educational establishments of physical education and sport is marked in the informative providing of educational process. Problems, standings on the way of their effective activity, are exposed. The web pages of a particular branch libraries are analysed in relation to maintenance of digital content and grant of innovative types of services in accordance with modern requirements.

Надійшла до редакції 14 квітня 2015 року